

MED KNJIGAMI

NOVE PESNIŠKE ZBIRKE

Janez Ovsec, Tit Vidmar in Dane Zaje so na poletje izdali prve lirične zbirke. Skupnih potez imajo bore malo; vsak izmed njih si je ustvaril svoj lirični svet in hodi po lastni poti, z rahlimi vezmi jih povezuje pravzaprav samo dejstvo, da vsi trije pripadajo novi pesniški generaciji in da so ustvarjali v istem času. Slučaj je nanesel, da so se njihove knjige pojavile hkrati in si je zato lahko človek v isti sapi ustvaril sodbo o njihovi liriki oziroma o tem, kaj je slovenska poezija pridobila s trojnim nastopom. Tudi pričujoče poročilo nima ambicije, da bi mlade poete kakorkoli vzporejalo ali po vsi sili utesnjevalo na isti imenovalce; skupaj jih bo obravnavalo samo zato, da bi laže osvetlilo raznorodnost njihove lirike in delež mlade trojke v sodobni slovenski liriki.

Najstarejši, Janez Ovsec,* je izredno subtilen, tih, umirjen lirik. Pesmi se mu najrajši porajajo v strogi samoti, v tesnem, pred valovi širokega sveta skrbno zavarovanem prostoru intimnega doživljanja. Nastajajo ob dotiku s predmeti, ki že od nekdanj obdajajo samotnega lirika: z vodo, kamnom, drevesi, travo in rožami. Ta večni predmetni svet je skrbno odbran in izoliran od vsega vsakdanjega, ki bi lahko zmotilo idilično lirično harmonijo. Edino živo bitje, ki mu je dovoljeno vstopiti v lirični vrt, je žena, toda tudi ona izgubi v njem individualne zemeljske poteze in razobličí svojo konkretno pojavnost v etično vrednoto, ki že od nekdanj navdihuje liriko: ljubezen. Gospodar in poglobitna osebnost v tem svetu pa je pesnik: namenoma noče biti človek, ki ga teže vsakodnevna življenjska bremena, ampak vselej samo lirik s plemenitimi, blagimi občutji, vzvišen nad zemeljskimi obračuni, zaverovan v lepoto in lirične ideale. Ta lirik ni Župančičev »car višin«, upornik in samozavesten zakonodajalec, temveč samo zelo rahločutno, posebej ustrojeno, za vse, kar ne sodi v tradicionalni svet liričnih vrednot, gluho bitje. O svojem poklicu si niti ne dela utvar:

*Majhna hoče biti moja pesem!
Kot roža, ovijajoča se okrog tebe,
in kakor veter, ki dvoiga pesek s tal.*

Uvodni verzi značilno razodevajo lirične pretenzije Janeza Ovsca, njegovo moč, da si je ustvaril lastno pesniško pokrajino, kjer lahko v samoti prisluškuje naravi in najtišjim utripom svoje krvi ter razmišlja o večnih zadevah človekove eksistence, opozarjajo pa tudi na tragično nemoč, kajti lirik s tako omejenim obzorjem in s tolikšnim mirom v sebi ne more nikoli aktivno poseči v življenjske vrtince. Njegov delež je, da mnogo doživlja, da lovi bežne pobiliske lepote v neminljive trenutke, da je lirik z dušo in telesom, pri vsem tem pa vendarle ostaja tragično osamljen in neogljen pred vsem, kar elementarno pretresa človekovo usodo:

*Le to mi je mogoče:
gledati.*

* Janez Ovsec: Samotna jutra. Založba Lipa v Kopru. 1958.

Te nemoči Janez Ovsec še ni občutil, dasi jo nekateri verzi prikrito napovedujejo. Za zdaj je še omamljen od liričnega poklica, od velikega čudeža: rojstva pesmi — in od tolikernih malih čudežev, ki mu jih ponuja njegova blesteča pokrajina. Še vedno je zadovoljen s tem, da je njegova pesem krhka in drobna, zapredena v nežne intimnosti, da trubaduri ljubljene ženi in živi sama od sebe in sama zase:

*Pod mano se orti zemlja,
nad menoj se gibljejo zvezde
in ni mi treba leteti
nikamor.*

Zaverovanost v lastno lirično vizijo in zategadelj pomirjenost s svetom in človeškim občestvom, harmonija v pesnikovem svetu in lirična senzibilnost, ki lovi samo najtišje tone in odtenke, vse to polni poezijo Janeza Ovsca z blestečo lučjo, ki se na marsikaterem mestu preljuje v bralca kot hrepenenje po življenjski čistosti in svetlobi. Če bi pesniškim zbirkam določali ustrezne barve, bi pričujoči liriki ustrezala samo zelo svetla, prozorna barva pomladanjšega dne, ki obeta mnogo radosti in optimizma. — Toda ta ubranost razodeva obenem tudi nekoliko utrujajočo enoličnost, ki jo sicer poživljajo artistične bleščice, rahle življenjske anemije pa vendarle ne morejo utajiti. Neugodni občutek podpira tudi preširok izbor; motivi se dostikrat obnavljajo, variacije pa niso vselej enako močno podoživete.

Ovsec tudi z metaforiko in ritmom poudarja lirično ekskluzivnost svojega sveta. Besede skrbno odbira, tako da mu ostanejo samo tiste, ki imajo že po tradiciji lirični prizvok. Metaforika spominja na ekspresionistično, vendar je zaradi namerne poetizacije občutno zožena in individualno intonirana. Lirične trenutke doživlja pesnik v barvitih podobah, ki razodevajo ostro slikarsko oko; bujna metaforika pa ni spontana, ampak čutiš za njeno abstraktno kompozicijo včasih kar preveč preudarno in izbirčno poetovo logiko. Podobno je tudi z ritmom, ki je navidez zelo sproščen in funkcionalen, a je vendarle namerno sunkovit. Ovsec namreč gradi verz predvsem na pogosto abstraktnem samostalniku in pridevniku, glagol pa rad opušča; tako postanejo verzi resda bolj etrični, hkrati pa tudi nestabilni, nekam prelahki za polno zvoneč, funkcionalen stih. Izrazita težnja po poetizaciji vsakdanjega predmetnega sveta, ta poglavitna poteza Ovsčeve lirike, ima torej tudi tu svojo drugo polovico: poeta zapeljuje v maniro, bralca pa ovira pri neposrednem dojemanju že tako težko dostopnega lirikovega občutja.

Če lahko verjamemo letnicama pod prvo in zadnjo pesmijo v zbirki Tita Vidmarja,* je pesnik zbral v knjigi pesniško produkcijo enega desetletja: 1944 do 1954. Na začetku desetletja je bil skoraj še deček, zato se zdi malce čudno, da je zdaj, v zreli dobi, razgrnil tudi svoje prve zapiske. To je bilo v resnici pogumno, a tudi tvegano dejanje: zbirka, čeprav ni urejena kronološko, temveč tematično, natančno beleži Vidmarjeve lirične dosežke, hkrati pa kvalitetno ni idealno uglašena. Ob strožji selekciji mladostnih stihov bi bil lirični učinek gotovo večji.

* Tit Vidmar: *Lirika*. Založba Obzorja. Maribor 1958. (Knjiga nam ni bila poslana v oceno. — Op. ured.)

Čeprav se torej ob nekaterih verzih zbude pomisleki, je vendarle zanimivo, da so že prve pesmi energično razodele pravo pesnikovo naravo. Že v bežni impresiji *Ob morju* iz leta 1944 se v verzih:

*le jaz sem tu, le jaz kričim ...
In jaz sem vedno tisti jaz,
ki neprijetno mi je z njim ...*

nenadno ostro oglasi razum in s sentenco izpopolni prvotno čustveno razpoloženje. Razum kasneje suvereno zagospodari v Vidmarjevi liriki in jo postopoma preoblikuje v izrazito meditacijo. Nobeno doživetje, pa naj bo v osnovi še tako pogojeno v hipni čustveni razvnetosti, se več ne izogne njegovi kontroli. Morda se samo v nekaterih ljubezenskih trenutkih prekipevajoče čustvo samo izpove, toda že v naslednjih kiticah budni razum iztrga erotično slast iz hipne enkratnosti in jo posploši v daljnosežno sentenco. V nekaterih ciklih nastopi misel tudi samostojno kot produkt zaključenega filozofskega procesa. Vidmarjeva zbirka je torej kljub tematski in kvalitetni raznolikosti enotno intonirana z nenehno prisotnostjo razuma in prepričljivo razodeva pesnikovo meditativno naravo.

V prvem ciklu se Vidmarjeva misel ukvarja še z zelo splošnimi življenjskimi zadevami: z neznatnim nemirom, z osamljenostjo, z razdvojenostjo med srcem in razumom in celo z mladostnim svetoboljem:

*zdaj
prav zdaj zelo boli,
boli za ves svet,
ah da,
ah da,
saj
bo spet
minilo.*

Jasnejša in konkretnjša je v zaključnih pesmih tega razdelka (*Zimska noč*, *Pesem o dežju*, *Zimski počitek*): zaradi izvirnega doživetja človekove usode in domiselne metaforike te pesmi mikavno izstopajo iz nekoliko presplošnega, medlega uvoda. V drugem ciklu je pesnik zavzet z razmišljanji o pesniškem poklicu: obračun z lastnim življenjem mu utrdi vero v »ljubezen in umetnost«, ki naj bi bili poglavitni življenjski vrednoti, po dvomih o smiselnosti pesniškega izpovedovanja pa se mu prikaže ravna pot:

*Tam pa, kjer sijo svetovi,
svetli, neminljivo novi,
pesnik prost gre skozi vesolje.*

Tretji razdelek je ljubezenski in prinaša najlepšo pesem v zbirki *Kostanji v dežju*. Na teh straneh so sploh dobri stih — lestvica razpoloženj je široka, čustvo iskreno in toplo, misel v blagem soglasju s stvarnim doživljanjem. Pesmi so intimne in trubadurske, v nekaterih se oglašča fina ironija, druge vzkipe v nenavadno slovesnem zanosu:

*Čarobna živa silhueta
sredi polnočne veličasti —
v lepoto nedotaknjeno zajeta,
v ljubezni, v moji si oblasti!*

Zanos in ironija se prepletata tudi v poslednjem, dosledno meditativnem razdelku. Meditacija je oprta na realnejše in pomembnejše doživetje, čeprav se tudi zdaj ni docela izognila aforistično posplošenim filozofskim aksiomom. Osnovno vprašanje pesnikove eksistence je razdor med njim in svetom, razdor v njem samem in v svetu. Nasprotja vzbujajo človeški in umetniški nemir, bolečino, pa tudi svojevrstno, v bistvu radostno kljubovalnost usodi. Rešitve seveda ni, strastno razmišljanje o človekovi usodi pa pesnika vendarle privede do relativne pomiritve:

*Odoisni smo od vseh in vendar sami,
v prihodnost nosimo minule čase,
na vse, kar premineva, kar se dramí,
pripeti smo in vendarle zgolj nase.
Trpiš, umreš, a ko zasut si v jami,
živiš napej: umrl si le zase.*

V teh eksaktno formuliranih verzih se je Vidmarjeva misel povzpela najviše. Pogosto je pesnik namreč manj natančen in tudi manj prepričljiv kljub intenzivnemu in lirično ubranemu meditiranju. Njegova meditacija je tedaj premalo izvirna in nedozorela; giblje se na povprečni človeški ravnini, ne da bi se povzdignila do pretresljive pesniške izpovednosti, do izjemno napetega ustvarjalnega procesa, ko bi se razodela kot neznosna bolečina ali odrešujoča radost. Poglavitna Vidmarjeva tema: razdor med svetom in idealom, izpoveduje zaradi tega marsikod samo mladostno romantično bolečino in le poredkeje, v zrelejših pesmih resnično tragiko sodobnega človeka. Seveda pa je pesmi napisal nazmeroma mlad človek, ki mu življenjske izkušnje še niso dale piti iz polnega vrča.

Vidmarjeva govorica je namenoma zelo stvarna in disciplinirana, da ne bi artistični akcenti preglasili miselne resnobnosti. Metaforika je skoraj v celoti realistična, ritem strogo odmerjen, rime razporejene po klasičnih pravilih. Kljub navidezni formalni togosti pa je Vidmarjev verz notranje razgiban, izviren in artistično rafiniran. Pesnik je, ne da bi se oddaljil od tradicije, izumil svojevrstno, bogato govorico, ki se enako suvereno suče v svetu predmetov in pojmov ter kljub filozofski terminologiji in esejistični eksaktnosti lirično učinkuje. Morda je ta govorica sploh poglavitna odlika Vidmarjevega nastopa; z njo (morda nekoliko bolj sproščeno in modernizirano, kakršno nakazujejo Kostanji v dežju) se lahko Tit Vidmar spoprime s katero koli temo in uveljavi svojo meditativno lirično naravo, ki o njej najbrž ni treba posebej naglasiti, da je redek pojav v slovenski poeziji.

Lirika Daneta Zajca,* najmlajšega v tej trojki, je strastna izpoved, drzna in nezaježljiva, ki se izmika sleherni kontroli, ne išče namena in pomena izven sebe in se samomorilsko uničuje v lastni silovitosti. Porojena je iz strašnih trenutkov samote, iz najgloblje intimnosti, v bolestem liričnem zanosu in eksplozivnih krčih. Pri tem zanemarja vsa artistična pravila in prezira estetsko disciplino; samorasla si ustvarja lastne zakone, izumlja presenetljivo bohotno metaforiko in se vrtinči v divjih ritmih. To je z redkimi izjemami izredno elementarna, pretresljiva lirika, v kateri prekipujejo vroči življenjski sokovi in se kaotično kopičijo neobzdržane strasti.

* Dane Zajc: Požgana trava. Samozaložba. Ljubljana 1958.

Ta lirika izpoveduje pravzaprav en sam motiv: pokop vseh idealov, zaton vrednot, tragično resignacijo in osamitev. Edini motiv variira s spomini na bridko mladost med vojnimi grozotami, z žalostinkami za pokojnimi prijatelji, z erotičnimi stili in nazadnje s težko doumljivimi, v temno simboliko odetimi klici na pomoč pred popolnim, splošnim uničenjem. V liriki se trdovratno pojavljajo prizori, ki človeka pehajo v skrajni obup in grozo: umor, požig, smrt v najbrutalnejših oblikah, popolna človekova kapitulacija pred grozljivo usodo, poosebljeno z zverinjakom divjih živali. Sivo in črno barvo obrizgavajo škrlatni curki krvi, metaforika pa obsega najodvratnejše, najstrašnejše predmete, ki se povezujejo v okrutne, kot iz morečih sanj priklicane skupine:

*Hijene prijahajo,
hijene se smejejo iz noči.
Njihov smeh je groza.
Duhovi vstajajo.
Duhovi plešejo ples smrti
po hiši noči.*

V prvih dveh ciklih ima Zajčeva temna bolečina razumljivo, stvarno osnovo: vojna je zastrupila pesnikovo mladost ter pokončala dom in najbližje. Iz teh normalno človeških občutij so se porodile najlepše pesmi v zbirki: Mrtve stvari, Izgubljeni duh, Pesem o mladosti, Vrnitev. Kasneje, ko se vojne rane celijo, se bolečina ne stiša, temveč zraste v mučen psihični kompleks popolne življenjske ohromelosti in pa v demonstrativno negiranje vseh vrednot in življenja kot takega. Ljubezenska strast lirika samo za hip povrne v svet normalnih človeških odnosov, toda občutek nemoči je zmagovit tudi v tem usodnem času:

*Le v uničenju je mir in ljubezen,
le v uničenju je neskončna zvestoba,
mrtve stvari ljubijo z mirom večnosti...*

V zadnjih dveh ciklih se boleštni kompleks razraste do tragične obsežnosti in popolnoma izolira pesnika v fiktivnem svetu grozečih nevarnosti in uničevalnih sil. Preostane samo še neznanska groza, obup, želja po izginotju in nemočan upor zoper umišljene prikazni:

*Vse je uničeno,
Sam bežim skozi močvirje.
Utapljam se v črni vodi,
glas iz višav.
Ubij me, temni glas iz višav.*

Grozljivo izmaličeni svet Zajčeve lirike je brez dvoma pesnikova subjektivna lastnina, kajti drugače pesmi ne bi bile izpete tako elementarno, nikakor pa ne more obveljati kot realni svet, kot svet stvarnih človeških razmer in odnosov, ki je navsezadnje življenjsko področje slehernega pomembnega, zrelega umetniškega ustvarjanja. Apokaliptična fikcija je v bistvu globoko tragična, ker je docela prevzela nadarjenega lirika in njegovo pristno izpoved utešnila ter osamila v družbi temnih, nedoumljivih simbolov in alegorij. Vprašanje je namreč, ali lahko pesnik, obseden od kompleksa skrajne resignacije, obdan od deformiranih kontur, razodene človeku kaj več kot zgolj tragiko lastne

izolacije in nesposobnosti, da bi se z vso človeško in umetniško zrelostjo vključil v normalni življenjski tok.

Seveda bi bilo nesmiselno tolmačiti Zajčevo skrajno subjektivno vizijo kot prispodobo stvarnega sveta; prav tako je za samo liriko nevarno pesnikovo hotenje, da bi svoji fikciji nadel veljavo konkretnega zgodovinskega dogajanja. Ta težnja je najmočnejša v Jalovi setvi, kjer so aluzije na naš čas in prostor očitne:

*Nate sem se spomnil, brat.
Tvoje bele zobe je mislila
najina mati.
Tvoji beli, mladi zobje
so bili jalova setev.*

Tu in v nekaterih drugih pesmih (n. pr. v simboliki cikla Jutra) se zaradi pesnikovih ambicij tragika izprevrže v docela nezrelo in neodgovorno pesniško dejanje. Jasno je tudi, da pesnik s tako izjemnim odnosom do realnega sveta ne more izpovedati občutij in nazorov svoje generacije, četudi je bržčas med najbolj nadarjenimi liriki tega rodu.

Mitja Mejak

SREČANJA

JEZNI MLADENIČI

Povojna angleška literatura dolgo ni mogla iz nekakšnega mrtvila, ki so ga morda najboljše čutili Angleži sami. Medtem ko so imeli v času po prvi svetovni vojski pokazati velika imena novotarjev in eksperimentatorjev Jamesa Joycea, D. H. Lawrencea, Virginije Woolf ali Aldousa Huxleya, ob njih pa še dolgo vrsto izvrstnih bolj tradicionalističnih pisateljev, recimo W. S. Maughama, J. B. Priestleya, Grahama Greena, Evelynna Waugha, Charlesa Morgana ali Ivy Compton-Burnett, nimajo današnji dan nobenega romanopisca, ki bi ga lahko postavili ob stran kakemu Williamu Faulknerju ali tudi Ernestu Hemingwayu. Ameriška literatura je pokazala v zadnjih desetletjih vse drugačno bogastvo in življenjsko silo. Angleških novotarjev ni več — edini živeči, Huxley, piše danes čisto drugače — in njihovi potomci skoraj nič ne kažejo volje, da bi uporabljali njihove slogovne pridobitve ali nadaljevali njihovo iskanje. Res še živi in piše lepo število avtorjev iz prejšnjega razdobja, vendar nobeden izmed njih ni dodal kakih bistvenih potez svoji pisateljski podobi. Poglavitna odlika nekaterih takih del je samo še skrajnja pisateljska virtuoznost, ki postaja že sama sebi namen, neko brezkončno seciranje značajev in čustev — mislimo recimo na zadnja dela pisateljic Rosamond Lehmann ali Elizabeth Bowen — ob katerem se zdi pač upravičen občutek bralcev in dela kritike, da je angleški roman zašel v slepo ulico, se ujel v svojo lastno mrežo.

Spričo takega položaja lahko rečemo, da je *moralo* priti nekaj novega. Javnost je tako težko čakala novega vetra ali vsaj sapice v tem brezvetrju, da se je to pričakovanje nekje moralo izpolniti. Hočemo reči: dosti bi bil